

Hatos Pál

Színelméletek színe és visszája

Goethével színezett előszó egy színelméleti kavalkádhoz

Aspects of color theories

A Goethe-inspired introduction to a cavalcade of color theories

Köztudott, hogy a német irodalom legnagyobb klasszikusát, Johann Wolfgang Goethét milyen páratlan kultusz vette körül már első irodalmi művei megjelenését követően, s hosszú élete végéig megőrizte szinte osztatlan elismertségét kortársai között.¹ Még az Európa nagyobb részét leigázó francia császár, Napóleon is kíváncsi volt a német költőfejedelemre, s beszélgetésük ma sem tanulság nélkül való. „Voilà un homme!” – „Íme egy ember!” – mondta a beszámolók szerint a világhódító uralkodó a weimari mesterről, akinek *Werther*-jét állítólag hétszer olvasta el fiatalkorában.² Goethe viszont azt szűrte le a találkozásukból, hogy a „nagy emberek veszélyesek.” Igaz viszont, hogy amennyire Napóleon démonikus kultusza beépült nemcsak a francia, hanem az európai identitásba, legalább annyira gyökeret vert Goethe tisztelete is. Az irodalmi emlékezethagyomány minden kritikai elemzés dacára félistenként tisztelte és tiszteli. Művei a Felvilágosodás korában megalapozott műveltségi kánon tartóoszlopai. Goethe neve a német kultúra,

sőt a „világirodalom” – a szóalkotás is az ő leleménye –, s azon túlmenően az egyetemes műveltség vitathatatlan metaforájává lett a weimari mester halála után. Amikor a náci Németország felgyújtotta Európában a munkaszolgálatos Szerb Antal 1944-ben egy 100 költeményből álló világirodalmi versantológiát állított össze utolsó alkotásaként, a kötet végéhez csatolt biográfia jegyzetekben megadta az egyes alkotók rövid életrajzát, Johann Wolfgang von Goethénél viszont csak annyit jegyzett meg: „Ő volt Goethe.” A nagyság kultusznak van démoni oldala és angyali is. A démonok óráján a halálraszánt, s később agyonvert Szerb Antal a német angyali hagyományhoz fordult.

Az viszont már kevésbé köztudott – bár a szakirodalom bőségesen feldolgozta –, hogy a természettudományok iránt kora ifjúságától elmélyült érdeklődést tanúsító Goethe több érdekes természettudományi értekezést is publikált. Idős korában titkárának, bizalmas beszélgetőtársának, Eckermannnak megvallotta, hogy „javamra szolgált, hogy életem olyan időszakra esett,

Artcadia, ú.f. 4 (1), 3–4. (2025)

hatos.pal@uni-mate.hu

MATE KC, Rippel-Rónai Művészeti Intézet

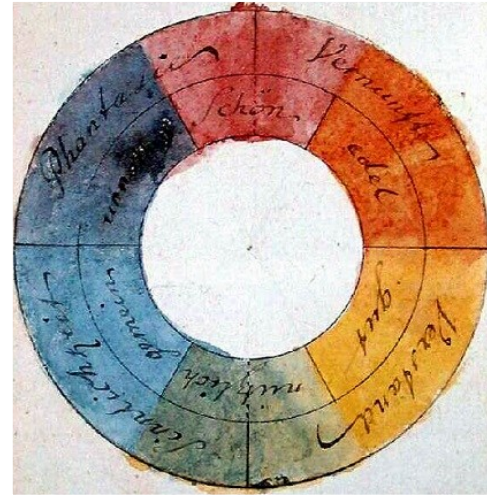
ORCID: [0000-0002-2540-0647](https://orcid.org/0000-0002-2540-0647)

1 · Jochen Golz, *Goethe als lebender Klassiker. Zur Goethe-Rezeption der Jahre 1815 bis 1832*, Berlin: Aufbau-Verlag, 1989. Vö: Norbert Christian Wolf, „Der Dichter als Institution. Goethe in Weimar,” in *Goethe-Handbuch. Supplemente, Band 3: Kunst*, szerk. Gabriele Dürbeck és Nicola Kaminski. Stuttgart / Weimar: J.B. Metzler, 2011. 490–512.

2 · Gustav Seibt, *Goethe und Napoleon: Eine historische Begegnung*, München: C.H. Beck Verlag, 2008. Vö: Elisabeth Krimmer, „Genius and Blood-sucker: Napoleon, Goethe, and Caroline de la Motte Fouqué,” in *Goethe Yearbook* 28, szerk. Patricia Anne Simpson – Birgit Tautz – Sean Franzel, 2023. 243–262.

amely gazdagabb volt nagy természeti felfedezésekben, mint bármely másik.”³ Úgy érezte, a tudomány területein is úttörő volt: „oly mérvű most a haladás azokon az utakon is, ahol én indultam el, hogy arról sejtelmem se lehetett, és úgy érzem magam, mint aki megy hajnalpír elébe, és elámul a nap ragyogásától, amikor feltündöklük a fény.”⁴

Növény-, ásványtani s egyéb próbálkozásai közül a legtöbbre tartotta életműve egyik különös darabját, a színelméletét, amelyet 1810-ben, hosszú évtizedes optikai előmunkálatok nyomán jelentetett meg.⁵ Am Goethének korántsem volt olyan vitathatatlan szerencséje a színelméletével, mint verseivel, regényeivel és színdarabjaival, hiába tartotta sokra – „egy fél élet fáradságát rááldoztam”⁶ –, már kora tudományos közvéleménye is alapvetően kritikusan viszonult a *Zur Farbenlehre* terjedelmes szintéziséhez. Amihez nyilván hozzájárult Goethe megalapozatlan Newton-kritikája, a koncepciójából hiányzó kvantitatív módszerek, egyáltalán, hogy „elmélete” minden didaktikája ellenére inkább a művészetek performatív logikáját követi, s nem a kísérleti tudományok kvantitatív analízisét és matematikailag megalapozott formalizmusát.⁷ Goethe kifejezetten rosszul viselte a kritikát, s azt is kijelentette Eckermannnak – aki elkövette azt a hibát, hogy a hó kékes színezetű árnyékának megfigyeléséből nem azt a következtetést vonta le, mint imádott mestere –, hogy „...mindazt amit költőként alkottam, nem sokra tartom. Kiváló költők éltek

Goethe színeköre
Goethe Museum Düsseldorf

koromban, még kiválóbbak előtttem és hasonlóan kiválóak fognak élni utánam. De hogy századomban a színelmélet bonyolult tudományában én vagyok az egyetlen, aki tudja az igazat, erre büszke vagyok, és ezért sokak fölött állónak érzem magam.”⁸ Könnyen mosolyoghatunk ezen a megállapításon. Nyilvánvalóan nem alkalmas Goethe fenomenológiai szintézise a

fizika szerint való értelmezésre. Talán teóriának sem teória, nem elmélet – ahogy Wittgenstein írta róla⁹ –, s ez nála nem elmarasztalás, hanem dicséret volt. Wittgenstein néhány bekezdéssel később azt is írta, hogy Goethének *megcáfolhatatlanul* igaza volt abban, hogy világosság nem jöhet ki a sötétségből. A haldokló Wittgenstein írta ezeket a sorokat, melyekről a János evangélium első fejezete juthat eszünkbe. A moralitás eszkatológiai alapjai. Valljuk hát be, a színekkel sohasem tudunk betelni. A színelméleteknek mindig van és lesz visszája, be- és kilépve a színek világába és világából, egyszerre vesz minket körül a fény eredendő otthonossága és a sötétség eredendő bizonytalansága. A változékonyság változatlansága. S hogy ez jól van így, ezt azt hiszem, ezen újból kápráztatóan színes tematikát – a kozmikus fényvalóságtól, színről színre, az asztrokultúra színezett univerzumán át a szocializmus szürke zónáiban fehéren-feketén kopogó tipográfiáiáig, sőt azontúl a kérdések kérdéséig: milyen színű a zene? – felvonultató számunk olvasói is meg fogják erősíteni. •

3 · Eckermann, *Beszélgetések Goethével*, ford. Györffy Miklós, Budapest: Európa, 1989. 267.

4 · Uo. 269.

5 · Johann Wolfgang von Goethe, *Színtan*, ford. és szerk. Hegedűs Miklós. Budapest: Genius Kiadó, 2010

6 · Eckermann, *Beszélgetések Goethével*, 266.

7 · L. Gerhard Lauer, Colour theory, in *Goethe in Context*, szerk. Charlotte Lee, Cambridge: Cambridge University Press, 2024. 225-233.

8 · Eckermann, *Beszélgetések Goethével*, 443.

9 · „Goethe's theory of the constitution of the colours of the spectrum has not proved to be an unsatisfactory theory, rather it really isn't a theory at all. Nothing can be predicted with it. It is, rather, a vague schematic outline of the sort we find in James's psychology. Nor is there any experimentum crucis which could decide for or against the theory.” Ludwig Wittgenstein: Remarks on Colour [1951], 70.